

СПІЛЬНОТИ УКРАЇНСЬКИХ МІГРАНТІВ ЗА КОРДОНОМ ІЗ ПЕРСПЕКТИВИ ТЕОРІЇ СОЦІАЛЬНОГО КАПІТАЛУ: ОКРЕСЛЕННЯ ПРЕДМЕТНОГО ПОЛЯ

Г. П. Селешук

*Львівський національний університет імені Івана Франка,
вул. Університетська, 1, м. Львів, Україна, 79000,
hryhoriy.s@gmail.com*

Невід’ємною складовою сучасного глобалізованого світу є інтенсивна міжнародна міграція населення. Міграційні процеси здійснюють значний вплив на розвиток сучасних суспільств, зокрема у соціально-економічному та демографічному аспектах. Міграція є складним, комплексним соціальним явищем, існування якого зумовлене дією низки чинників, що мають соціально-економічний, демографічний, політичний, соціальний та етнокультурний характер. Сьогодні виникає необхідність у виборі теоретико-методологічної основи соціологічного дослідження, у центрі якого були б саме спільноти українських мігрантів у приймаючих суспільствах. В якості такої може виступати теорія соціального капіталу. Статтю присвячено окресленню предметного поля соціологічного вивчення соціального капіталу мігрантських спільнот українців у приймаючих країнах.

Ключові слова: міграція, соціальний капітал, спільноти мігрантів.

Поняття “міграція” уперше введене в науковий обіг наприкінці XIX століття англійським вченим Е. Равенштейном. Автор розглядає міграцію як безперервний процес, зумовлений взаємодією чотирьох основних груп чинників: 1) ті, що діють на місці початкового проживання мігранта; 2) на стадії його переміщення; 3) з моменту в’їзду до іноземної держави; 4) факторів особистого характеру. Так звані міграційні закони, запропоновані автором, не втратили актуальності і сьогодні [1]. Згідно із доповіддю Департаменту з економічних і соціальних питань ООН, загальна кількість мігрантів у світі складає 258 млн осіб, що становить 3,4 % усього населення Землі. Причому, з 2000 року їхня кількість зросла на 49 % (із 2,8 до 3,4%) [2].

Як і більшість держав у світі, Україна не залишилась осторонь від процесів міжнародної міграції, які значно інтенсифікувалися у час масштабних кризових явищ в українському суспільстві [3]. Зовнішня міграція в сучасному світі набула безпрецедентного поширення і набула нових форм. Зростаюча мобільність населення, транспортні та інфраструктурні можливості, лібералізація міграційних режимів і конституювання наддержавних регіональних утворень спричинилися до того, що сьогодні досвід виїзду за межі своїх країн упродовж життя отримує небачена раніше частка населення країн світу. Не залишилася осторонь від цих процесів і Україна.

Дотеперішній досвід зовнішньої міграції з України має насичену історію і є добре дослідженим. Четверта за рахунком хвиля зовнішньої міграції з України розпочалася із падінням “залізної завіси” і триває досі. Такою, принаймні, є визнана у науковому та публіцистичному дискурсі періодизації. Водночас якісні характеристики зовнішньої міграції з України сьогодні суттєво відрізняються від характеристик зовнішньої міграції початку 1990-х років і за масштабом і за чинниками зовнішньої міграції і за її соціально-економічними наслідками. Зокрема, чітко означилися такі риси зовнішньої міграції з України як:

- її реверсивний характер (неподібно до попередніх хвиль міграції з України більшість мігрантів у період четвертої хвилі неодноразово повертається в Україну та знову залишає її межі, що знімає тему безповоротної втрати людського потенціалу);
- поширення явища транснаціональних та гостьових сімей;
- поширення телекомунікаційних технологій, які дають можливість зовнішнім мігрантам бути постійно “віртуально присутніми” поряд із своїми сім’ями в Україні;
- відносна гендерна збалансованість четвертої хвилі (чоловіки і надалі переважають у загальному потоці мігрантів з України, проте частка жінок у цьому потоці є великою як ніколи раніше);
- зсув від економічних (матеріалістичних) до інституційних та соціокультурних (змішаних матеріалістично-постматеріалістичних) чинників зовнішньої міграції [4].

Окрім названих аспектів, що чітко відрізняють четверту хвилю зовнішньої міграції з України від попередніх хвиль важливим є і те, що сьогочасний міграційний потік найменшою мірою спрямований на формування спільнот діаспори закордоном. Це стосується не лише українських зовнішніх мігрантів і причиною цього явища численні:

- зростаюча індивідуалізація культурного, соціального та економічного життя домогосподарств;
- відхід у минуле дискримінаційних бар’єрів, які змушували представників спільнот мігрантів створювати щільні мережі соціальної підтримки перед лицем ворожого і зверхнього середовища;
- зростаюча сегментація суспільства за ознаками стилю життя, спеціалізації, цінностей та інтересів, а не за ознаками, мови та етнічності.

Задекларований та закріплений конституційно євроінтеграційний напрям у зовнішній політиці, актуалізує проблему вдосконалення державної міграційної політики. Йде мова про її вдосконалення, зокрема у вимірі захисту трудових, політичних та культурних прав українських мігрантів за кордоном, подоланні тінювих аспектів зовнішньої трудової міграції, врегулюванні питань соціального забезпечення мігрантів та ін. Поряд із необхідністю вдосконалення державної міграційної політики (зокрема, шляхом укладання двосторонніх міждержавних угод), очевидною є і недостатність, обмеженість можливостей формально-правового регулювання різних проблемних аспектів життя українських мігрантів за кордоном. Задля ефективності політико-правових засобів регулювання міграційних процесів необхідним є врахування

соціальних, соціокультурних особливостей функціонування спільнот мігрантів у іншокультурному середовищі приймаючих суспільств, відповідні адаптаційні та інтеграційні практики, копінг-практики¹, практики соціальної взаємопідтримки та втілення громадсько-політичних ініціатив. У зв'язку з цим виникає необхідність у виборі теоретико-методологічної основи соціологічного дослідження, у центрі якого були б саме спільноти українських мігрантів у приймаючих суспільствах. В якості такої може виступати теорія соціального капіталу.

Початково будучи “політико-економічним поняттям”, термін капітал став рядоутворюючим і сьогодні число відповідних неологізмів наближається до десятка. Це “людський капітал”, “культурний капітал”, “символічний капітал”, “політичний та адміністративний капітал”, “інформаційний капітал”, “мережевий капітал” і, звичайно ж, “соціальний капітал”. Перспектива соціального капіталу дає можливість зосередитися на перевагах, які надає спільнота в якості мережі зв'язків, відповідних ресурсів та обмежень, пов'язаних із членством у групі (зокрема у вимірі так званої “вимушеної довіри” [5]), заснованим на спільності етнічного походження чи громадянства. Зв'язки всередині групи дають можливість вирішення питань працевлаштування, благоустрою через особисті знайомства, родинні та земляцькі зв'язки. Метою цієї статті є створення передумов для формування концептуальної основи соціологічного аналізу функціонування спільнот українських мігрантів за кордоном із перспективи концепції соціального капіталу.

Проблематика українських мігрантів за кордоном висвітлюється у працях таких учених як: О. Риндзак, І. Прибиткова, В. Володько, О. Ровенчак, А. Гірник, М. Гірник, С. Одинець, О. Годованської, П. Гаврилишина, І. Майданік, О. Овдіна, О. Малиновської, О. Іванкова-Стецюк, І. Марков та ін. Серед провідних зарубіжних наукових установ, що займаються проблематикою українських мігрантів, слід виділити польську фундацію Стефана Баторія (Fundacja Stefana Batoryego), Центр міграційних досліджень Варшавського Університету (Ośrodek Badań Nad Migracjami Uniwersytetu Warszawskiego), Інститут громадських справ (Instytut Spraw Publicznych), Берлінський Інститут європейської політики (Institut für Europäische Politik).

Українські громади мають велику кількість різних громадських об'єднань. Авторитетною міжнародною українською організацією є Світовий Конгрес Українців (СКУ), який об'єднує громадські організації закордонних українців з понад 30 країн світу. Міжнародними об'єднаннями є також Європейський конгрес українців (представляє інтереси українських громад у 23 країнах, здебільшого у Центральній та Східній Європі), Світова федерація українських жіночих організацій, а також Світова федерація українських лемківських об'єднань [6]. Упродовж останніх років зростає дослідницький інтерес саме до організованих колективних форм діяльності спільнот українських мігрантів, зокрема у громадсько-політичній площині, що, ймовірно, пов'язано із сплеском активності ініціатив, спрямованих на допомогу ЗСУ та вимушеним переселенням із зони конфлікту на сході України.

¹ Копінг (від англ. coping – справлятися) – це те, що робить людина, щоб впоратися (англ. to cope with) зі запитамі буденного життя. Поняття об'єднує когнітивні, емоційні та поведінкові стратегії.

Інтенсивні процеси зовнішньої міграції з України впродовж ХХ століття спричинилися до витворення однієї з найбільших світових діаспор. Найпоширенішими чинниками, що стимулювали міграційний потік українців на етапі другої та третьої хвилі були війни та суттєві зміни в політичному житті країн та регіонів, економічні негаразди тощо. Існуючі спільноти українців “старої міграції” є досить неоднорідними. До їхнього складу входить кілька поколінь, які відрізняються життєвим досвідом, системою цінностей, ментальністю, світоглядом. Водночас у межах спільнот українських мігрантів відбувається взаємодія як представників “старої міграції” так і тих, хто опинився за кордоном впродовж кількох останніх десятиліть. З цього погляду, визначаючи саме поняття “спільнота українських мігрантів” доцільно говорити як про етнокультурну приналежність (коли йдеться про представників “старої міграції”), так і про наявність українського громадянства (коли йдеться про представників міграції на сучасному етапі).

У різний час кількість осіб українського походження за кордоном коливалася. Сьогодні вона визначається дослідниками цифрою від 12 до 20 млн. Наведені вище дані є приблизними з огляду на такі факти: спосіб обрахунку в різних країнах під час переписів населення, певна частка нелегальних мігрантів, яку з метою усунення негативного відтінку поняття Міжнародна організація праці позначає терміном “мігранти з неврегульованим статусом” [7, с. 8]. Згідно з відомостями Міністерства закордонних справ України найбільша кількість осіб українського походження проживає у таких країнах як: Канада (1 209 085 осіб); Сполучені Штати Америки (згідно з даними офіційної статистики – 892 992 особи, за неофіційною – реальне число представників українського етносу в США понад 1,5 млн осіб); Російська Федерація (за офіційною статистикою – 1,93 млн осіб, які ідентифікують себе як етнічні українці, згідно з неофіційною статистикою – понад 10 млн осіб). Що ж стосується найбільших українських громад зарубіжжя то у першу п’ятірку за їх чисельністю входять Бразилія (500 тисяч), Казахстан (333 тисячі), Молдова (477 тисяч), Аргентина (250 – 300 тисяч), Білорусь (159 тисяч). Далі за чисельністю українських громад йдуть такі країни як : Німеччина (123,3 тисячі), Узбекистан (близько 87 тисяч) [6].

Значні за чисельністю громади українців проживають у Румунії (згідно з результатами останнього перепису населення (2011 р.) на території Румунії проживають 51,7 тис. етнічних українців), Латвії (45,69 тисяч), Польщі (49 тисяч), Великій Британії (за неофіційною статистикою близько 30 тисяч), Азербайджані (за офіційними даними 29 тисяч, за неофіційними – не більше 15 тисяч), Естонії (22 тисячі), Франції (близько 30 тисяч), Киргизстані (22,9 тисячі), Туркменістані (за офіційними даними близько 23 тисяч, за неофіційними – не більше 14 тисяч), Чехії (понад 22 тисячі), Литві (22 тисячі), Сербії і Чорногорії (понад 20 тисяч), Австралії (38,8 тисячі), Австрії (близько 12 тисяч), Словаччині (7,43 тисячі), Парагваї (10 – 12 тисяч), Грузії (7 тисяч), Угорщині (понад 8 тисяч), Боснії і Герцеговині (близько 5 тисяч), Хорватії (4 тисячі), Таджикистані (понад 3 тисячі), Болгарії (1,8 тисячі), Вірменії (1,6 тисячі) та Чилі (близько 1 тисячі) [6].

У науковій літературі українську міграцію традиційно поділяють на 4 хвилі: на перетині кінця ХІХ і початку ХХ-го століття відбулася перша хвиля міграції, друга хвиля у міжвоєнний період, третя хвиля на період після закінчення Другої світової

війни і остання 4 хвиля міграції українців за межі власної держави – це період після здобуття Україною незалежності. Водночас, впродовж останніх років, особливо у світлі нещодавньої лібералізації міграційного режиму із країни Євросоюзу, усе частіше лунає аргументація доцільності введення поняття “п’ята хвиля міграції з України”. Так, дослідниця жіночої міграції за межі України С. Одінець стверджує: “Ми стоїмо на порозі нової хвилі міграції, яка вже почалася”. Особливістю сучасного етапу є: поява такого виштовхуючого чинника (англ. – push factor) як війна на сході України; переважно легальний характер зовнішньої міграції; її циркулярність; ріст числа транснаціональних сімей; істотне збільшення так званої академічної міграції. Сьогодні багато молодих людей прагнуть здобути вищу освіту за кордоном, з огляду на те що сучасна система української освіти, як вищої так і шкільної зокрема істотно поступається міжнародним освітнім стандартам [8]. Тому вибір закордонних освітніх програм у певному сенсі дає українській молоді шанс на самореалізацію, але разом з тим призводить до негативного для України явища, а саме відтоку людського капіталу. Подібною є експертна думка Голови Європейського конгресу українців, депутата парламенту Угорщини Ярослава Хортяні: “Раніше ми говорили про 4 хвилі української міграції. Починаючи з 2013 року ми можемо говорити про 5-ту хвилю міграції, яка зараз, під час війни на Сході України, набирає обертів ... Якщо у 2008 – 2009 навчальному році у Польщі отримали освіту 3 тис українських студентів, то в 2014 р – 20,5 тис. студентів”[9].

На сьогодні є значний обсяг досліджень зовнішньої міграції українців історичного, економічного, статистично-демографічного та соціологічного характеру. Проте досі у цьому науковому дискурсі дуже мало висвітлювалася перспектива теорії соціального капіталу. Між тим, такі суттєві аспекти явища зовнішньої міграції українців як їхня самоорганізація задля колективної дії, творення організаційних форм та відносини солідарності і взаємодопомоги, громадсько-політична, волонтерська активність як у аспекті взаємодій із Україною, так і у взаємодіях із приймаючими суспільствами залишалися без належної уваги. Перспектива соціального капіталу відкриває можливість дослідження таких аспектів життя мігрантських спільнот як: особливості працевлаштування новоприбулих; обмін різноманітними мережевими ресурсами – від психологічної підтримки до інформації (в тому числі і такими ресурсами як “рекомендації” та “протекції”); організовані форми колективної дії (в тому числі і у взаємодії із приймаючим суспільством); вирішення індивідуальних та групових проблем членів спільноти; членство у спільноті як механізм соціального контролю та попередження девіацій та ін.

У процесуальному вимірі важливим аспектом вивчення спільнот мігрантів є стадії міграційного процесу, у ході яких відбувається творення так званих міграційних мереж, вибудовується соціальна вкоріненість індивідів у мережі мігрантської спільноти (англ. – social embeddedness). Серед запропонованих у науковій літературі релевантних теоретичних підходів заслуговує на увагу концепція трьох стадій міграційного процесу, представлена російським вченим Л. Рибаківським. У запропонованій концепції автор пропонує розглядати міграційні процеси так, як вони виглядають для самих учасників переміщення. Завершений міграційний процес, згідно з поглядами автора складається з трьох пов’язаних між собою стадій: 1) вихідної (підготовчої) стадії, яка представляє

собою процес формування міграційних настроїв, намірів і, врешті, реалізацію останніх; 2) основної стадії, тобто безпосереднього акту переселення; 3) заключної стадії, що передбачає адаптацію мігрантів до умов приймаючого суспільства [10, с. 26]. Відповідно до аналізованої вище концепції міграційний процес складається із трьох окремих стадій. Така концепція може знайти застосування для аналізу як внутрішніх, так і зовнішніх міграцій.

Однак більш відповідним для аналізу у контексті цієї розвідки є використання чотиристадійної моделі міграції населення опрацьованої британськими дослідниками С. Каслсом та М. Міллером [11, с. 34]. За твердженням авторів, характерною ознакою першої стадії є трудові міграції молодих працівників, які пересилають заробітки на Батьківщину та планують повернутися. Під час другої стадії збільшується тривалість перебування за кордоном. Підвалиною зросту тривалості перебування є спільне проживання, спорідненість або земляцтво мігрантів. На третій стадії відбувається об'єднання сімей мігрантів на території приймаючої держави, це тісно пов'язане із фактом збільшення тривалості перебування за кордоном та початком створення етнічних громад. Характерною ознакою останньої четвертої стадії є отримання мігрантами надійного правового статусу у приймаючій державі, а з часом, навіть, права і статус етнічних меншин.

Із вищенаведеної моделі можна виділити ще один важливий із перспективи дослідження спільнот мігрантів за кордоном процес – утворення міграційних мереж. Актуальність аналізу міграційних мереж зумовлена тим, що тривале перебування українських мігрантів поза межами України, іншокультурне середовище приймаючої країни, а також низка проблем буденного життя створюють передумови об'єднання їх у різні організаційні форми (громади, спілки, асоціації тощо). Першочерговою проблемою, з якою стикаються новоприбулі мігранти, є успішна інтеграція у приймаючому суспільстві.

А. Гірник та М. Гірник у статті, присвяченій особливостям адаптації українських академічних мігрантів до умов життя за кордоном, на основі проведеного дослідження виділяють чотири категорії проблем, що зустрічаються на шляху українців за кордоном: побутові (пошук роботи, житла, освоєння на новому місці, вартість життя, організація часу та дозвілля); соціально-психологічні проблеми (сум за батьківщиною та близькими, прийняття самостійних рішень, пошук нових друзів та знайомств); освітні проблеми (визнання освітніх ступенів, відмінності системи освіти). Останню категорію на думку вчених становлять проблеми культурно-комунікаційного характеру, пов'язані зокрема із незнанням або низьким рівнем володіння мовою приймаючої країни, культурні відмінності, особливості місцевого менталітету [12, с. 52].

Водночас численні попередні дослідження засвідчують факт, що найактуальнішою проблемою для мігрантів, незважаючи на етнічну чи расову приналежність, залишається адаптація до соціально-трудової сфери приймаючого суспільства, яке може суттєво різнитися від суспільства походження мігранта у вимірі органічної культури та ділової етики. З цією проблемою стикаються також українські мігранти. О. Риндзак у праці “Чинники міграції та проблеми інтеграції українських мігрантів за кордоном” виділяє низку основних проблем, які найчастіше виникають у житті українських мігрантів: у

першу чергу це труднощі пов'язані із пошуком першого місця праці, а також складність у розумінні та вивченні мови країни перебування. Наступною проблемою є недостатні знання із галузей права та юриспруденції, що могли б використовуватися для захисту своїх прав. Далі автор відзначає такі проблеми як: важка виснажлива праця, ізольованість та брак спілкування [13, с. 140].

У межах двох останніх (четвертої та п'ятої) хвиль міграції українських громадян за кордон треба відзначити зріст тривалості перебування українських громадян у приймаючих країнах, унаслідок чого посилюється творення нових соціальних зв'язків. Утворюються міграційні мережі, які за своєю сутністю становлять комплекс міжособистісних зв'язків між “новими мігрантами”, “старими мігрантами” (діаспорою) та резидентами приймаючих країн, які не пов'язані з Україною етно-культурно. Це призводить до підвищення ймовірності здійснення міграційних переміщень у майбутньому, адже зменшуються потенційні міграційні ризики і втрати, чи, кажучи термінами неоінституціоналізму, трансакційні витрати у процесі міграції [14, с. 6]. Відбувається також формування так званого “міграційного ланцюга” – механізму виклику працівників до країн ЄС. За цим механізмом мігранти виїжджають до когось, хто уже знаходиться на місці, до особи, яка першою виїхала за кордон (це може бути хтось із знайомих або членів родини). Існує ціла мережа зв'язків між українцями, з допомогою яких мігранти шукають роботу, отримують контакти та необхідну інформацію з питань легалізації, придбання чи пошуку житла тощо. Існування такої мережі загалом може мати значний вплив на вибір країни міграції.

Спільноти мігрантів за кордоном доцільно також розглядати через призму теорії соціального капіталу, що дає змогу виявити можливості, котрі може надати група у якості зв'язків, а також обмеження, пов'язані із членством у групі. Внутрішньо групові зв'язки уможливають вирішення проблем зайнятості і отримання інформації через власні знайомства, або родинні зв'язки. Французький соціолог постструктураліст П. Бурдьє визначає соціальний капітал як сукупність фактичних або потенційних ресурсів, що пов'язані з включеністю у стійку мережу більш чи менш інституціалізованих відносин взаємного знайомства та визнання, інакше кажучи членством у групі [15]. Автор відзначає, що соціальний капітал утворюється з зобов'язань (англ. obligations) і “зв'язків” (англ. “connections”)

Теоретики соціального капіталу Дж. Коулман та Р. Патнам вирізняють його структурний і культурний аспекти: структурний аспект має тісний зв'язок і асоціюється із соціальними мережами, натомість культурний аспект пов'язаний із довірою, нормами та цінностями. Під поняттям “соціальна мережа” Р. Патнам розуміє структури різного роду, найважливішими з яких є структури громадської залученості [15]. Акцент на мережах як структурній складовій соціального капіталу є, на нашу думку, необхідним з огляду на те, що мережі соціальних зв'язків забезпечують механізм дії соціального капіталу, через структуру зв'язків поміж акторами. Здобуваючи доступ до ресурсів через соціальні мережі, в яких вони закорінені, актори відтворюють соціальні практики, які відповідають мережевим правилам, і знаходять відображення у змістовно-символічній стороні соціального капіталу: нормах, цінностях і довірі.

На шляху утворення спільнот мігрантів виникають бар'єри різноманітного характеру. В літературі знаходимо згадки про такі з них як дефіцит часу, вразливість та соціально-економічну незахищеність мігрантів, високий рівень патерналістських очікувань та громадсько-політичну пасивність. Надмірну зайнятість мігрантів і пов'язаний із нею дефіцит часу можна пояснити скрутним становищем родин мігрантів в Україні і прагненням їм допомогти зважаючи на що мігранти часто працюють понаднормово або ж займаються додатковим підробітком. Труднощі може створювати також повне чи часткове невизнання приймаючою стороною українських освітніх ступенів, що спонукає мігрантів, окрім мовних, додатково відвідувати професійні курси чи здобувати освіту у приймаючій країні. Значну проблему для формування спільнот може становити надмірна зосередженість мігрантів на матеріальних чинниках і “зароблянні грошей”.

Водночас доцільно говорити і про ті перешкоди у “спільнототворенні” мігрантів, які викликані чинниками соціально-культурного характеру, пов'язані із особливим соціальним капіталом мігрантів. Зокрема йдеться про явище, яке А. Портес та Дж. Сенсенбреннер називають низхідним зрівняльним тиском (англ. – downward leveling pressure). Суть явища полягає у тому, що у високоінтегрованій спільноті, для якої норми взаємодопомоги та солідарності, а також практики непотизму є важливими у поведінковому етосі окремі члени спільноти, які намагаються “просунутися” у системі соціальної стратифікації (і особливо ті, кому це вдається) зазнають групового тиску та змушені “надто дорого платити” за своє перебування у спільноті. Це явище має місце тоді, коли спільнота мігрантів зосереджена на відносно низькому рівні у системі соціальної стратифікації. Таке становище може зумовлюватися різними чинниками, наприклад, наявністю формальної чи неформальної дискримінації щодо членів спільноти, непристосованістю членів спільноти до вимог ринку праці приймаючої країни та ін. У такому випадку спільнота мігрантів набуває характеристики відносно замкнутої економіки виживання (subsistence economy) і відносиневі ресурси виступають компенсатором браку економічних ресурсів. Для таких мігрантських спільнот будуть характерні розширені багатопокілнні сім'ї, локалізація у межах добровільно утворених гетто, наявність інституцій взаємодопомоги, родинних та етнічних підприємств і навіть міцні структури етнічної організованої злочинності. У такій спільноті мігранти будуть тяжити до того, аби брати безвідсоткові кредити у межах “свого кола”, обмінюватися послугами та неекономічними ресурсами, утворювати моноетнічні шлюби. Окремий представник цієї спільноти, спромігшись на просування у соціально-статусному, освітньому, матеріальному, професійно-кваліфікаційному вимірах перестав бути органічним елементом цієї системи економіки виживання. До такого представника спільноти спрямовані численні запити, прохання, які накладають неактуальні й обтяжливі зобов'язання надати позику, допомогти у працевлаштуванні родича чи “земляка”, познайомити з “потрібними людьми” з-за меж спільноти мігрантів, поділитися новоздобутим матеріальним добробутом, статусом та ін. Відповідно, спільнота здійснює низхідний зрівняльний тиск, вимагаючи від новозбагатілого члена спільноти розподілу ресурсів. Такий тиск викликає відхід із спільноти тих, хто спромігся на відносний життєвий успіх. Такі члени спільноти розривають наявні дружні

та родинні зв'язки, чи зменшують інтенсивність контактів (і, відповідно, зобов'язань), переїжджають із гетто, намагаються вибудувати нові особистісні соціальні мережі, у яких не діятиме вимога перерозподілу ресурсів на користь "більш злидених" [16]. У цьому сенсі соціальний капітал не збільшує людський капітал, а навпаки, перешкоджає його зросту, групове членство стає бар'єром для соціальної мобільності. Сильний об'єднуючий соціальний капітал відносно депривованих, дискримінованих груп накладає обмеження на соціальний успіх членів цих групи.

Як з цього приводу зазначають А. Portes та J. Sensenbrenner: "Успішних [мігрантів] осаджують члени групи співгромадян, які покладаються на силу колективних норм, а спільноти із високим рівнем солідарності істотно обмежують простір індивідуальної дії взамін за привілейований доступ до економічних ресурсів [мігрантської спільноти]... ці спільноти змовляються проти спроб індивідуальної висхідної мобільності окремих членів, застосовуючи низхідний зрівняльний тиск, аби втримати членів упосліджених груп у тій самій ситуації, що й інші члени групи (англ. – their peers). Дія цього механізму викликана побоюванням, що солідарність, породжена спільними труднощами буде поставлена під сумнів відходом зі спільноти найбільш успішних її членів" [16, с. 1342]. Наскільки нам відомо, дія вказаного механізму в українських спільнотах мігрантів жодного разу не опинялася в полі уваги науковців.

Між тим, знаходимо докази актуальності цього явища для української мігрантської спільноти. Українські мігранти, які виконують висококваліфіковану та високооплачувану роботу та мають легальний статус неохоче підтримують відносини із українськими мігрантами у менш сприятливих обставинах і неохоче виявляють власну національну приналежність за випадкових контактів із незнайомими українськими мігрантами.

З іншого боку, ті українські мігранти, які виконують низькокваліфіковану роботу, не відчують небезпеки і дискомфорту від підтримки зв'язків із іншими українськими мігрантами, оскільки від такого спілкування отримують, а не втрачають певні ресурси (йдеться про емоційну, психологічну підтримку, виконання кур'єрських функцій, обмін інформацією щодо місця працевлаштування і рекомендацій роботодавцям та ін.).

Таким чином, поряд із тенденцією до формування мігрантських спільнот і соціальних мереж є й інша тенденція – до ізоляції від інших українських мігрантів. Згадана перспектива, наскільки нам відомо, досі не використовувалася у дослідженнях мігрантських спільнот українців. Окремого дослідження потребує виявлення соціально-економічних та соціально-культурних чинників останнього явища.

Підсумуємо знахідки цієї розвідки. Соціальний капітал спільнот мігрантів актуалізується у низці вимірів. Аналітично препарувавши ці взаємопов'язані виміри виділимо: структурний та соціокультурний виміри; мікро-, мезо- та макрорівень. Ці виміри дозволяють окреслити предметне поле дослідження функціонування мігрантських спільнот українців за кордоном із перспективи теорії соціального капіталу.

На макрорівні соціальний капітал спільноти мігрантів впливає на політичні, правові, культурні та економічні інститути та відносини як в приймаючому суспільстві і в суспільстві походження. Мігрантські спільноти можуть бути різною мірою інтегрованими в приймаюче суспільство, становити для нього виклик у вимірі структурної та соціокультурної інтеграції, загальносуспільної солідарності,

довіри та групової лояльності, а також підтримки соціального порядку або ж бути високоінтегрованими та конформними. Індикаторами макрорівневого соціального капіталу мігрантських спільнот може бути широкий спектр показників: від кримінальної статистики до соціологічного виміру соціальної дистанції поміж мігрантами та резидентами приймаючого суспільства та участі спільнот у громадсько-політичному житті приймаючих суспільств.

На мезорівні соціальний капітал мігрантських спільнот, як відносинневий ресурс, може спричинитися до формування різних вимірів якості життя локальних спільнот приймаючого суспільства: відчуття безпеки та встановлення неформального соціального контролю за конформною поведінкою членів спільноти, локальних волонтерських ініціатив та ін. Явище мережевої довіри спрощує взаємодії між членами спільноти, дає можливість отримання безвідсоткових кредитів, уникнення бюрократичного супроводу співпраці поміж членами спільноти.

На мікрорівні соціальний капітал мігрантських спільнот може істотно впливати на добробут членів спільноти, на формування соціальних зв'язків та обмін ресурсами як всередині спільноти (так звані “сильні зв'язки” за М. Грановеттером) так і зовні неї (“слабкі зв'язки”). Йдеться про так звані інструментальні та експресивні зв'язки, які активізуються з метою подолання труднощів щоденного життя мігрантів (особливо новоприбулих мігрантів). Ці зв'язки можуть бути спрямовані на вирішення щоденних турбот без суттєвого соціального “просування” (у такому випадку, зазвичай йдеться про емоційну підтримку, обмін послугами побутового характеру, інформацію про пошук місця проживання та ін.), але можуть бути спрямовані і на реалізацію вертикальної соціальної мобільності (у цьому випадку особливе значення мають так звані “слабкі зв'язки”, зокрема, пошук ексклюзивної інформації, наприклад, про вакансії на ринку праці, рекомендації, сприяння та протекцію). Слабкі зв'язки, через які надходить ексклюзивна інформація та можливості, підвищують шанси на ринку праці. Треба зважати, що включеність у щільні мережі соціальної підтримки протидіє соціальній ізоляції, але може і накладати суттєві обмеження на індивідуальну поведінку.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. Палагнюк О. В. Міграція як соціально-економічний феномен та геополітичний виклик розвитку сучасного суспільства / О. В. Палагнюк // Наукові праці [Чорноморського державного університету імені Петра Могили комплексу “Києво-Могилянська академія”]. Сер. : Політологія. – 2014. – Т. 230, Вип. 218. – С. 37–4
2. ООН підрахувала кількість мігрантів у світі – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://ua.news.ua/oon-pidrahuvala-kilkist-migrantiv-u-sviti/> станом на 17.02.19.
3. Прибиткова І. Трудові мігранти у соціальній ієрархії українського суспільства: статусні позиції, цінності, життєві стратегії, стиль і спосіб життя / І. Прибиткова // Соціологія: теорія, методи, маркетинг. – № 4. – 2002.
4. Міністерство Закордонних справ України. Закордонні українці. Українська громада в країнах світу – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://mfa.gov.ua/ua/page/open/id/5342> станом на 18.02.19

5. Атаманенко А. Україна і закордонне українство. Наукові записки [Національного університету “Острозька академія”. Історичні науки. - 2013. - Вип. 21. - С. 8-16.
6. Світлана Одинець: “Нині ми стоїмо на порозі нової хвилі міграції. І це добре”. Медіа портал Твоє місто 22.07. 2016 – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://tvomemisto.tv/news/svitlana_odynets_nuni_my_stoimo_na_porozi_novoi_migratsii_i_tse_dobre_79606.html станом на 31.01.19 .
7. П’ята хвиля міграції з України набирає обертів – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://svitua.com.ua/news/201610/1141-pyata-hvylya-emigraciyi-ukrayiny-nabyuaye-obertiv> станом на 17.02.19
8. Рыбаковский Л.Л. Миграция населения // Стадии миграционного процесса: Приложение к журналу “Миграция в России”. – 2001. – Вып. 5. – 160 с.
9. Западнюк С.О. Міграції населення України: передумови, динаміка та наслідки розвитку / С.О. Западнюк ; [наук. ред. Руденко Л.Г.]. – К. : 2011. – 240 с.
10. Гірник А. М., Гірник Г. А. Особливості адаптації українських освітніх мігрантів до умов життя за кордоном. Наукові записки. Том 162. Педагогічні, психологічні науки та соціальна робота 2014. С. 51–55.
11. Риндзак О. Т. Чинники міграції та проблеми інтеграції українських Мігрантів за кордоном. Scientific Journal “Science Rise” №2 2014. – С. 138–142
12. Майданік І.П. Трудові міграції у період трансформації соціально-економічних відносин в Україні: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. соціолог. наук: спец. 22.00.03 “Соціальні структури та соціальні відносини ” // І.П. Майданік. – Харків, 2008. – 20 с.
13. Бурдые П. Формы капитала [Электронный ресурс] / П. Бурдые // Экономическая социология : электронный журнал. – Т. 3. – № 5. – 2002. – Режим доступу : https://ecsoc.hse.ru/data/2011/12/08/1208205039/ecsoc_t3_n5.pdf
14. Уайт Х. Метаистория : Историческое воображение в Европе XIX века / Х. Уайт. – Екатеринбург : Изд-во Уральского ун-та, 2002. – 527 с.
15. Бьоттгер К., Лада А. (2012) Громадська активність українці в Польщі та Німеччині. Інститут Громадських Справ у Варшаві (Польща) спільно з Інститутом Європейської Політики в Берліні (Німеччина). Fundacja Instytut Spraw Publicznych. 25 с.
16. “ДО СВІТЛА” – християнський часопис українців в Італії. Енциклопедія сучасної України – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://esu.com.ua/search_articles.php?id=22330 станом на 22.02.19

REFERENCES

1. Palagnyuk O. V. (2014) Migration as socio-economic phenomenon and geopolitical quest for the development of contemporary society. Scientific works of Petro Mohyla Black sea state university. Series Politology. – Vol. 230, Issue 218. – P. 37–44.
2. UN counted the number of migrants in the world. Accessed on 16.02.19 at: <https://ua.news/ua/oon-pidrahuvala-kilkist-migrantiv-u-sviti/>
3. Prybytkova I. I. (2002) Labor migrants in social hierarchy of Ukrainian society: status positions, values, life strategies. Sociology: theory, methods, marketing. Vol. 4. – P. 73-98.
4. Ministry of foreign affairs of Ukraine. Ukrainians abroad. Ukrainian communities in the countries of the world. Accessed on 18.02.19 at: <https://mfa.gov.ua/ua/page/open/id/5342>
5. Atamanenko A. (2013) Ukraine and Ukrainians abroad. Scientific notes. National University “Ostrog academy”. Historical sciences. Vol. 21. P. 8-16.

6. Odynets S. (2016) Today we stand at the dawn of new wave of migration. And it is good. Media portal. Your city. Accessed on 22.07.2016 at: http://tvoemisto.tv/news/svitlana_odynets_nyni_my_stoimo_na_porozi_novoi_migratsii_i_tse_dobre_79606.html
7. Fifth wave of migration from Ukraine is growing (2018). Accessed on 17.02.2018 at: <http://svitua.com.ua/news/201610/1141-pyata-hvylya-emigraciyi-ukrayiny-nabyraye-obertiv>
8. Rybakovskyj L. (2001) Migration of population. Stages of migration process. Addition to magazine "Migration in Russia". Vol. 5. 160 p.
9. Zapadnjuk S. O. (2011) Migrations of the population of Ukraine: preconditions, dynamics and consequences of development. Ed. by L. Rudenko. Kyiv. 240 p.
10. Girnyk A. M., Girnyk G. A. (2014) The peculiarities of Ukrainian education migrants to the conditions of life abroad. Scientific notes. Vol. 162. Pedagogical, psychological sciences and social work. P. 51 – 55.
11. Ryndzak O. T. (2014) The factors and problems of migration of Ukrainian migrants abroad. Scientific Journal "Science Rise". Vol. 2. P. 138 – 142.
12. Majdanik I. P. (2008) Labor migrants in the period of socio-economic relations transformation in Ukraine. Abstract of thesis of the dissertation for a Candidate's degree in sociological sciences on a speciality 22.00.03 "Social structures and relations". Kharkiv. 20 p.
133. Bourdieu P. (2005) Forms of capital. Economical sociology online magazine. Vol. 3. Issue 5. Accessed on 14.02.2019 at: https://ecsoc.hse.ru/data/2011/12/08/1208205039/ecsoc_t3_n5.pdf
14. White H. (2002) Metahistory: Historical imagination in XIX century Europe. Ekaterinburg. Ural university publishing. 527 p.
15. Biotger K., Lada A. (2012) Civil activity of Ukrainians in Poland and Germany. Institute of Public Matters in Warsaw together with Institute of European politics in Berlin (Germany). Fundacja Instytut Spraw Publicznych. 25 p.
16. "To the light" (2019) Christian magazine of Ukrainians in Italy. Encyclopedia of contemporary Ukraine. Accessed on 15.03.2019 at: http://esu.com.ua/search_articles.php?id=22330

UKRAINIAN MIGRANTS COMMUNITIES ABROAD FROM THE PERSPECTIVE OF THE SOCIAL CAPITAL THEORY: DEFINING THE SUBJECT FIELD

G. Seleshchuk

*Ivan Franko National University of Lviv,
Universytetska Str. 1, Lviv, Ukraine, 79000,
hryhoriy.s@gmail.com*

An integral part of a modern globalized world is the intensive international migration of the population. Migration processes have a significant impact on the development of modern societies, in particular in socio-economic and demographic aspects. Migration is a complex, complex social phenomenon, the existence of which is due to the influence of a number of factors that have a socio-economic, demographic, political, social and ethnocultural character. Today there is a need to choose the theoretical and methodological basis of sociological research in the center of which would be the very community of Ukrainian migrants in host societies. As such, the theory of social capital may serve. The article is devoted to the outline of the subject field of the sociological study of the social capital of the emigrant communities

of Ukrainians in the host countries.

Key words: migration, social capital, migrant communities.

Стаття надійшла до редколегії 07.10.2018

Прийнята до друку 16.10.2018